

# ЛИТЕРАТУРЕН ЗБОР

## 60 години

ГОД. LXI

СКОПЈЕ, 4-6 2014

### СОДРЖИНА

#### ПОВОДИ

*Гордана Алексова*

ДВОЕН ЛУБИЛЕЈ - 60 ГОДИНИ СОЈУЗ НА ДРУШТВАТА ЗА  
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК И ЛИТЕРАТУРА НА РМ И  
60 ГОДИНИ ЛИТЕРАТУРЕН ЗБОР.....5

*Ашанас Николовски*

60 ГОДИНИ СОЈУЗ НА ДРУШТВАТА ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК  
И ЛИТЕРАТУРА (*секавање на основањето*).....9

*Весна Мојсова*

МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА  
НИЗ НЕКОЛКУ ЛУБИЛЕИ (2014).....15

#### ЈАЗИК

*Димитјар Пандев*

КИРИЛИЦАТА ВО СВЕТОТ НА ПИСМОВНОСТА:  
ОД КАДЕ ДОАЃА И КАДЕ ОДИ?.....27

*Марјан Марковиќ*

СЕМАНТИЧКА МОТИВАЦИЈА НА  
НАЗИВИТЕ ЗА *ТЕТРАТКА* ВО СЛОВЕНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ  
(според материјалот од Општословенскиот лингвистички атлас).....37

*Симон Саздов*

ЗА ЧИТАЧОТ НА ИМИЃА.....43

*Елени Бужаровска*

ШТО Е *НЕШТО* И ЗОШТО Е МНОГУЗНАЧНО?.....49

*Бобан Карайејовски*

СЕМАНТИЧКАТА КАТЕГОРИЈА ПАРТИТИВНОСТ И НЕЈЗИНИТЕ  
ФОРМАЛНИ ЕКСПОНЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....61

*Бојан Пејчевски*

РЕЛАЦИЈАТА ПОД ИЗГОВОР *ДЕКА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК..... 71

|                                                                                                                                                  |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <i>Весна Миовска</i><br>„СУФИКСНИ ДВОУМЕЊА“ КАЈ ХИПОКОРИСТИЧНИТЕ ИМИЊА .....                                                                     | 79  |
| <i>Соња Новоиџни, Михајло Марковиќ</i><br>ЗА СУФИКСИТЕ -ОСТЪ, -ЅСТВО, -ЅСТВНЕ ВО ДВА<br>МАКЕДОНСКИ ПАТЕРИКА .....                                | 83  |
| <i>Наиџаша Сџојановска-Илиевска</i><br>МАРГИНАЛНИ НАЧИНИ ЗА ИЗРАЗУВАЊЕ НА КАУЗАЛНАТА<br>РЕЛАЦИЈА ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК.....      | 91  |
| <i>Свејџлана Јакимовска</i><br>ВОСТАНОВУВАЊЕ НА НАУКАТА ЗА ПРЕВЕДУВАЊЕТО<br>И НА НЕЈЗИНИТЕ НАЗИВИ ВО НАУЧНАТА СРЕДИНА .....                      | 97  |
| <i>Наџица Маркоска</i><br>ДИФЕРЕНЦИЈАЛНА АНАЛИЗА НА КАТЕГОРИЈАТА<br>ОПРЕДЕЛЕНОСТ/НЕОПРЕДЕЛЕНОСТ ВО МАКЕДОНСКИОТ<br>И ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК..... | 105 |

#### ЛИТЕРАТУРА

|                                                                                                                                                     |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <i>Калина Малеска</i><br>СТИХОВИ ШТО СОЗДАВААТ МОЌ НИЗ ТРАНСФОРМАЦИЈА<br>НА ЗБОРОВИТЕ НАСПРОТИ СТИХОВИ ШТО СЕ ОДРАЗ<br>НА МОЌТА ВО СТВАРНОСТА ..... | 113 |
| <i>Аџанас Чуџоски</i><br>ОД ФОЛКЛОРОТ КОН ФОЛКЛОРНАТА ФАНТАСТИКА.....                                                                               | 125 |
| <i>Луси Караниколова-Чочоровска</i><br>ЗА ТРАДИЦИЈАТА И МЕНТАЛИТЕТОТ ВО ДРАМАТА<br>БЕГАЛКА ОД ВАСИЛ ИЉОСКИ .....                                    | 135 |
| <i>Валенџина Трајкоска</i><br>СЛОЖЕНАТА ЕДНОСТАВНОСТ ВО ПОЕТСКОТО ПИСМО НА<br>КОНЕСКИ (ПРЕКУ ПЕСНИТЕ <i>ТЕШКОТО</i> И <i>ВЕЗИЛКА</i> ).....         | 143 |
| <i>Сџево Павловски</i><br>ЗА ОДНОСОТ НА МАШКИОТ И ЖЕНСКИОТ ПОЛ/ЛИК<br>ВО ДРАМСКОТО ТВОРЕШТВО НА<br>ЗАГОРКА ПОП-АНТОСКА АНДОВСКА.....                | 149 |
| <i>Радован П. Цвејџковски</i><br>ЗА ПРИКАЗНАТА НА БИСТРИЦА МИРКУЛОВСКА<br>НАСЛОВЕНА МОЛИКА ПЕЛИСТЕРСКА.....                                         | 163 |

#### МЕТОДИКА

|                                                                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <i>Јасна Коџеска</i><br>ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА СОВРЕМЕНАТА<br>МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА ПО КНИЖЕВНОСТ<br>(СОЦИОЛОШКИ АСПЕКТИ)..... | 183 |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

*Тамара Ќуџева*

ЛИТЕРАТУРНОТО ДЕЛО КАКО ПРЕДМЕТ, ЗАДАЧА  
И ЦЕЛ НА СОВРЕМЕНАТА НАСТАВАТА ПО ЛИТЕРАТУРА ..... 201

*Жаклина Ѓорѓиоска, Лилјана Макаријоска*

ЗА НАСТАВАТА ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК  
ВО СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ..... 209

*ПРИКАЗИ*

*Бојан Пејчевски*

РЕТОРИКАТА КАКО ИНВЕНЦИЈА ВО ЕЛОКУЦИЈАТА НА  
ДИМИТАР ПАНДЕВ [Димитар Пандев, „Општа реторика  
(дискурсна лингвистика)“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“,  
Филолошки Факултет „Блаже Конески“, Скопје 2013] ..... 219

*Бобан Карайејовски*

ВАЖЕН ПРИЛОГ ВО ПРОУЧУВАЊЕТО НА СЕМАНТИКАТА  
(Елена Петроска „Количествените категории во македонскиот: од  
семантика кон форма“, Македонска реч, Скопје, 2008) ..... 227

*Снежана Пејрова-Џамбазова*

ИНСПИРИРАН И ИНСПИРАТИВЕН ЈАЗИЧЕН БЕЛЕЖНИК  
(Лидија Тантуровска „Јазичен бележник“, Скопје, 2013 г.) ..... 233

*IN MEMORIAM*

*Људмил Сџасов*

РУЖА ПАНОСКА (1927-2014) - ТАЖНО ИСПРАЌАЊЕ ..... 239

Бојан Пејчевски

**РЕТОРИКАТА КАКО ИНВЕНЦИЈА ВО ЕЛОКУЦИЈАТА  
НА ДИМИТАР ПАНДЕВ**

[Димитар Пандев, „Општа реторика (дискурсна лингвистика)“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 2013]

„Реториката е најдревната и најновата хуманистичка наука!“ Сумарно, *Општите реторика (дискурсна лингвистика)* од Димитар Пандев е деконструкција на овој парадокс, поставен во нејзиниот почеток. Авторот, за кого е, во кој и да е поглед, најговорлив неговиот опус, каде што македонистиката и општата лингвистика комплексно се проникнуваат, а и директно и индиректно, но неминовно – се засегаат и низа реторички прашања, се зафаќа со темелна реконструкција на тековите на реториката, која е, кажано со една метафора во книгата, „патник низ времето, што пак се враќа на своето, од други, запретано огниште, но со нови сили и знаења“. На што се однесува таа?

Низ своите преобразби, реториката доживеала мноштво премрежиња, од кои напасти се извлекла со издигнувања, а напасти – со падови. Пред да го здобие статусот на „една од водечките лингвистички (и филолошки) дисциплини“, па дури и на „наука без која не се може во ова прагматично време“, „воспоставила класична шема уште во својот подем во антиката, делумно ги задржала своите проширени позиции во средновековието, разработувајќи одделни делови од својата шема до суптилна детализација, постапно се дезинтегрирала во рационализмот и била веќе целосно неприфатлива за романтизмот“.

За да ја опише таа деликатна еволуција, Пандев ја структурира *Општите реторика (дискурсна лингвистика)* во духот на класичниот реторички канон, т.е. во трите фази задолжителни за една беседа во тоа време. Првиот дел од книгата (инвенција) е „лингвистички поглед во општата реторика“, вториот (диспозиција) го разгледува равенството „теорија на комуникацијата +

поетика = реторика“, а третиот (елокуција) е „лингвистички пристап во општата реторика“.

Во својата класична фаза, која се врзува со родоначалникот – Коракс, со Платон и Аристотел (претставниците на елинистичката реторика) и со Цицерон и Квинтилијан (претставниците на римската реторика), таа дисциплина била дел од септиумот – седумте слободни уметности (*septem artes liberales*) или – попрецизно – од тривиумот, во кој била поставена покрај логиката и граматиката и осмислена како вештина на убедувањето. Покрај споменатите делови – инвенцијата (содржината на говорот), диспозицијата (распоредот на деловите на говорот) и елокуцијата (стилот), ја сочинувале и меморијата (учењето на говорот напамет) и пронунцијата (држењето на говорот), а сите се во врска со древните реторички вештини: дијалогот, повторувањето, убедувањето, убавото говорење, метафоризацијата и именувањето, од кои секоја е традиција на некоја средина и преокупација на некоја дисциплина. Првата е белег на староиндиската реторичкообразовна практика и клучно прашање на теоријата на литературата (во рускиот формализам) и на лингвистиката (во лингвопрагматиката), втората – на староеврејската реторичколитературна практика и на поетиката и текстлингвистиката, третата – на елинистичката реторичкосудска практика и на прагматиката, четвртата – на латинската реторичкодржавничка практика и на културата на изразувањето, петтата – на средновековноевропската реторичкоцрковна практика и на поетиката, когнитивната лингвистика, па и на лингвокултурологијата, а шестата – на западноевропската реторичкорационалистичка практика и на универзалната граматика.

Ако се резимираат реторичките вештини, кои се, разбирливо, онолку суптилни колкава што е опасноста да се западне во опачината, во унисон со согледбите на авторот на *Ойшџајџа реторика*, ќе се рече дека е вештина да се смисли прашање што нема одговор, но уште повеќе – да се одговори обмислено на бесмислено прашање; да се засили искажаното без да се тавтологизира; да се оспорат спротивните ставови и да се наведат очигледни примери и аналогни случаи; метафоризирањето и именувањето на предметите и на појавите со нивните „вистински“ називи да не се загрозат едно со друго.

Што се однесува на уделот за реториката на другите дисциплини, Пандев ја одбележува филологијата, која ја поткрепила преку своите читања на текстовите, односно преку хеуристиката, која ги средувала, и преку херменевтиката, која ги толкувала подоцнежнo, во други времиња, а филологијата во рационализмот,

која го афирмирала прашањето за јазичниот подбор, т.е. за стилот, ја литературизирала реториката.

Релацијата меѓу реториката и лингвистиката, пак, се протегнува од класичната реторика, преку историската и општата лингвистика, до општата реторика. Пандев ги посочува реторичките идеи во историската лингвистика, во филозофијата на јазикот, во општественопсихолошкиот (психологизмот) и во индивидуалнопсихолошкиот правец (младограматизмот), во естетската лингвистика, во неолингвистиката, во рускиот формализам, во теоријата на Фердинанд де Сосир, во Женевската, во Прашката и во Копенхагенската школа, во дистрибуционализмот, во антрополошката лингвистика, во синтаксата, во социолингвистиката и во психолингвистиката, а препознава навее и во обратна насока. Придонесот за реториката на идеите на Хумболд, Поттебња, Јолес, младограматичарите, Кроче, Шухард, Фослер, Шпицер, Јолес, неолингвистите, Проп, Бахтин, Јакобсон, Мартине, Селишчев, Бали, Сеше, Јелмслев, Блумфилд, Сапир, Ворф, Харис, Чомски, Остин, Серл, Пирс, Морис и на многумина други е, повеќе или помалку, посреден, но неоспорен, а пресудна заслуга за реториката на лингвистиката е, пред сè, Сосировата дихотомија *јазик – говор*, со која, преку издвојувањето на говорот од јазикот (се разбира, во научна смисла), се создале услови за обнова на реториката.

Лингвистиката на говорот го пренасочила интересот кон човекот, што се кристализира во антропоцентричната лингвистика, која произлегла од исцрпеноста на системноцентричната (структуралната). Во тој поглед, Пандев го издвојува Емил Бенвенист, особено неговите согледувања за субјективноста во јазикот, со кои се отвора прашањето за дискурсна дејност на јазичната личност, која е интерес на прагматичката лингвистика (дискурсна дејност) и на лингвокултурологијата (јазичната личност). Најпосле, од критиката на лингвистиката на јазикот (во полза на лингвистиката на говорот) произлегува разликата меѓу искажаното (*énoncé*) и искажувањето, во смисла на продукција на искажаното (*énonciation*), со што Бенвенист ја втемелува теоријата на искажувањето, разработена во француската средина (на пример, во студиите на Дикро, Кулиоли и Кербрат-Орекиони).

Од проучувањето на говорот во општата лингвистика се оформила дисциплина – теорија и техники на вербалната комуникација, во чии рамки, своевидно, се ревитализираат инвенцијата и диспозицијата како воведни (комуникациски) фази во реториката, со што почнува вториот дел од книгата, а во натамошниот тек се разгледуваат основните поими на науката за јазикот – комуникација, систем и знак, во општонаучен контекст.

Комуникацијата е типологизирана според учествувачите, просторот, времето и употребата на системите. Од првиот критериум произлегуваат интравидовата и интервидовата, од вториот – линеарната и нелинеарната, од третиот – статичната и динамичната, а од четвртиот – аналогната (континуираната) и дигиталната (дискретната). Заради попрецизна класификација, се применуваат дополнителни критериуми, од кои употребата на комуникацијата е централен, а се комбинира со факторите *намера, разликувачка единица, описивено средство, материјално средство, поворно дејство и број на учесници (на определено описивено рамниште)*. Од таа комбинација се диференцираат сигналната и симболичната, негласовната и гласовната, невербалната и вербалната, непосредната и посредната, еднонасочната и заемната и интраперсоналната и интерперсоналната (групната / асоцијативната / институционалната / масовната). Врз основа на факторите *култура и јазик*, се izdelуваат интракултурната и интеркултурната и еднојазичната и повеќејазичната. Како форми на јазичната комуникација се издвојуваат близинската и далечинската, непосредствената и посредствената, усната, писмената и електронската, монолошката, дијалошката и полилошката, личната, деловната и јавната, творечката и стереотипната и усогласената и неусогласената. Организираноста на формата на јазичната комуникација резултира со дискурс и со текст, на содржината – со информатика и фатика, а нејзиното одвивање – со наративен (нарација) и со комуникациски режим (едноставно: комуникација).

Поимот *систем*, пак, се специфицира според односот дел – целина, според распоредот, т.е. според структурата на деловите, и според поврзаноста на деловите и односите во целината. Првиот критериум разликува природни и вештачки системи, вториот – прости и сложени, а третиот – затворени и отворени. Според хиерархиската поставеност на системите, Пандев укажува на неколку вида – биолошки, етнокултурни (врз нивна основа: општествени), јазични (врз нивна основа: наративни / уметничколитературни и естетски) и апстрактни (формалнологички / симболички / научни / метајазични), при што подвлекува дека централното место меѓу видовите системи го зазема човековиот јазик. Законот за неистородност (разновидност), за дискретност, за линеарност, за хиерархија и за енергија се основни за системите од знаци, т.е. такви на кои е подложен секој знак што се интегрира во некој систем.

Човековиот јазик е природен систем од знаци, но Пандев ја истакнува и можноста да се формализира, односно да биде основа за создавање вештачки јазици, какви што се програмските (научните). Како таков, се одликува со историчност и со неповторли-

вост, а од друга страна – и со сложеност (како систем од системи) и со отвореност (како употреблив и функционално приспособлив за човекот и за човековите заедници), од која произлегува неговата варијантност – способноста да се дополнува со единици и да се ослободува од постарите.

Природата на јазичниот знак е, според Сосир – произволна, според Бенвенистовата критика на Сосировата концепција – нужна, а според Леви-Строс – само априори (пред да се воспостави врската меѓу означувачот и означеникот), а не и апостериори произволна. Пандев назначува дека суштински особености на знакот се целината од форма и содржина, нивната условна поврзаност една со друга и неговата условеност од односниот систем. Од факторот *намера* произлегуваат сигналите (ненамерните знаци) и симболите (намерните), а од релацијата со предметите што ги застапуваат (според типологијата на Пирс) – иконите, индексите и симболите, од кои првите се слични со предметите, вторите – во временски и во просторен однос, а третите – во посреден и во договорен. Од друга страна, видовите знаци – природни и општествени, се изделуваат според потеклото и според човековата способност да ги прими и да ги исползува. Комуникациската функција на знакот се состои во создавањето, пренесувањето и чувањето информации, а основните видови информации што се пренесуваат со знаци се описната, логичката, вредносната, нормативната и предвидувачката.

Во широка смисла, посочува Пандев, во општонаучен контекст, како јазик може да се означи секој систем од знаци што е во функција на комуникација, а моделите на комуникација се дефинираат како конкретни соодветници на научните претстави за комуникацијата во човековото сознание. Вербалната комуникација опфаќа неколку фактори: испраќач, примач, порака, содржина, канал (медиум) и систем од знаци (код). Основни функции на јазикот се комуникациската и спознајната, а според моделот за вербална комуникација на Јакобсон – содржинската, емотивната, конативната, контактната, метајазичната и поетската. Според нелинеарните модели, комуникацијата ни почнува, ни завршува на едно место (кај еден испраќач или примач), ни може да се повтори целосно на ист начин, а функциите на јазикот (описувачката, наративната, рекламната итн.) се делумни варијанти на основните.

Пандев особено се задржува на уметничколитературниот функционален стил, па стилските фигури (и на значењето и на формата), кои се, како што потсетува, и реторичко, и стилистичко, и поетичко и лингвистичко прашање, ги илустрира со примери од плејада автори: Ѓ. Абациев, П. Андреевски, Т. Арсовски, М.



Богоевски, Т. Георгиевски, Сл. Јаневски, З. Ковачевски, Бл. Конески, Ј. Котески, Вл. Малески, М. Матевски, М. Неделковски, Б. Павловски, Р. Павловски, В. Подгорец, А. Поповски, К. Рацин, Д. Солев, Г. Стефановски, Ј. Стрезовски, Г. Тодоровски, И. Точко, К. Кулавакова, Вл. Урошевиќ, М. Фотев, К. Чашуле, Ж. Чинго, А. Шопов.

Во третиот дел се разгледуваат предметот, целта, задачата и методологијата на лингвистички поддржаната општа реторика, па како предмет се посочува секојдневниот говор, како цел – проучувањето на говорот во сите можни комуникациски ситуации, како задача – профилирањето јазична личност, а како методологија – вградувањето на содржините од општата лингвистика во општата реторика. Заслугата на општата лингвистика се состои во преосмислувањето на класичниот реторички канон, односно на инвенцијата – како кибернетичка наука и семиотичка вештина, на диспозицијата – како структуралистичка наука и структурна вештина, на елокуцијата – како стилистичка наука, поетика и вештина, на пронунацијата – како социолингвистичка наука и културноговорна вештина, а на меморијата – како трансформативно-генеративна наука и когнитивна вештина.

На реторичкиот пиедестал е изборот на стилот, кој е – со говорниот жанр и со јазичните средства – во согласност со комуникациската намера на говорникот, со содржината на говорот и со говорната ситуација, што ги сочинува шесте општи постапки на елокуцијата (стилското средување на текстот). При претставувањето на стилските фигури во секојдневниот говор, Пандев тргнува од когнитивната метафора и од нејзините подвидови – оперативната, физиолошката, сетилната, биолошката, метеоролошката, дискурсна и просторната, по кои следуваат другите тропи и фигурите на формата. Примерите се ексцерпирани од новинарски текстови, со што, како и со примерите од уметничко-литературниот функционален стил (во вториот дел од книгата), експресивните (реторичките) можности на македонскиот јазик се демонстрирани на најубав начин.

Со тоа што се појавува, *Општинска реторика (дискурсна лингвистика)* од Димитар Пандев ѝ го предочува своето значење на македонската средина, која сега располага со подробен (наспроти оградувањето од исцрпност кон крајот на книгата), а од секоја перспектива – прегледен опис на историјата на реториката и на принципите на општата реторика, од една страна, и со мошне релевантен материјал од областа на историјата на лингвистичките идеи и на општата лингвистика, од друга. И за класичната и за општата реторика, неприкосновена е елокуцијата, со чија сообра-

зеност со инвенцијата Пандев непрекинато, а за познавачите на неговиот стил воопшто – и препознатливо понесува низ книгата, особено наместа, каде што ја проткајува со метареторички набој, образложен на крајот: „...поголемиот дел од употребените јазични и стилски средства се во согласност и со вонвременската и со современата фигуративната практика“. Како што налагаат посочените практики, тие средства се оптимално восприемливи во целината на книгата, а таа е, благодарение на функционалноста на сè што содржи, токму таква – не само многустрано значајна туку и изразито самосвојна.